

5.12

Dezericzky Ince portréja

Binder János Fülöp metszete, Buda, 1762

Papír, rézmetszet; 43 × 27 cm, 26,8 × 18,7 cm

A kép tetején lebegő szalagok fölirata: „DE MAIORIBVS HVNGARORVM”; a portrét övező koszorún a szalag fölirat az órajárás szerint olvasandó: „INNOCENTIVS DESERICI C. R. SCHOL[arum] PIA[rum] AETAT LX”; a kép alatt: „AVTORI AMICO IOANNES KEP. IVDEX WATZIENSIS F[ilius]. F[ilius] ECIT[us].”; alatta: „Ioh. Philipp. Binder sc. Buda”; alul, külön keretben: „Nosse cupis vultum Desericice tabellam / Lector, ut exsucco pallor in ore sedet. / Pallorem fecit Pallas; dum succus abivit / In chartam, et doctum transiit in Calamum. / Hungariae debet vitam debet at illa / Alteram ei, postquam noscere fecit Avos / Cum vultu ingenium si pingere posset Apelles, / Quae foret in mundo pulchrior effigies? / Alexius Horányi Schol. Piar.”

Piarista Múzeum (Budapest), Fényképgyűjtemény, Albumok, n° 32

A portré a magyarországi piaristák egyik első sokoldalú tudósegénységét, a Nyitra megyei, tótdiői születésű Dezericzky (Desericus) Incét (Innocentius a S. Thoma Aquinate, 1702–1763) ábrázolja. Többfelé tanított teológiát, többek között 1735 és 1738-ban a győri püspöki szeminárium-ban. 1742 és 1745 között a rend asszisztens generálisa volt Rómában, majd hazatérve Magyarországra, élete végéig a váci rendház rektora maradt. Első könyvei filozófiai és fizikai kérdésekkel foglalkoztak, majd Rómában vitairatot adott ki a magyar nyelv védelmére (1643), és onnan kezdve figyelme a magyar és hun őstörténet

5.12

felé fordult (kat 5.13). Megírta Vác város és az egyházmegye történetét is, amely már csak halála után jelent meg (*Historia episcopatus dioecesis et civitatis Vacensis*, Pest, 1770).

Félalakos portróját is, fölirata szerint, Kép János váci püspökvárosi bírő (vö. *Váci végrendeletek* II, 135-266 passim) készítette Binder János Fülöp budai mesterrel 1762-ben. Dezericzky jobb kezében íróttolat, bal kezében kinyitott könyvet tart, mögötte pedig könyvszekrény látható. Mindezek a barokk korban a tudós írók ábrázolásának tipikus kellékei voltak. Széles mozdulatai talán egy előképként használt másik port-

réről származnak. A portrét övező koszorúra tekert szalag az ábrázolt nevét és korát, a fölötte lebegő szalag pedig legfontosabb magyar östörténeti művének címét (*De maioribus Hungarorum*, tom. I-V, Buda-Pest, 1748–1760) mutatja. Felül középen a piarista rend, alul Magyarország címere látható, a portré alatt, külön keretben pedig a fiatal Horányi Elek (a S. Ioanne Nep., 1836–1809), akkor éppen kecskeméti tanár verse olvasható. Ebben elmondja, hogy Desericius arca a képen azért színtelen és fakó, mert eleven nedve a könyvek lapjaiba és tudományos tartalmába távozott az írótollon keresztül. A tudós Magyarországnak tartozik életével, az pedig egy másikkal tartozik neki, miután annak őseit vizsgálta. Ha arcára egy Apellész meg tudná festeni elméjét is, nem lenne a világon annál szebb kép.

Ez volt a legelső sokszorosított metszet, amely magyarországi piaristáról készült, és ábrázolásmódja hosszú időre meghatározta a magyar piaristák reprezentatív önképét. Amikor Kácsor Keresztély (a S. Emerico, 1710-1792) 1770 körül megrajzolta egykori tartományfőnöke Nemcsényi Adolf (a S. Benedicto, 1702–1757) színes portréját, a Desericius-portré kellékeit és beállítását vette alapul (KÁCSOR 1753). Még később, 1907-ben pedig Váry Gellért generális asszisztens Rómában ezzel a metszettel demonstrálta az akkori magyar és olasz piaristák közötti kulturális különbséget. „Látják-e, – mondám – hogy a magyar piaristának az elmúlt századokban is mindig a tudomány és a tisztességes viselkedés volt a legfőbb ékessége: Dezericz-

ky tollat tart a kezében, a háta mögött könyvtár van. [...] Az arcon micsoda kellemes derűtség tükröződik! S íme most nekünk Rómából ilyen arcképeket küldenek mint a Pirotti, meg Landriani képe, kik mellett [...] láthatni [...] olvasót meg halálkoponyát [...]. Ezek az enervált pofák nem piarista arcok, – mondám tovább – hanem az egyik franciskánus barát, a másik meg jezsuita farizeus. No ugyan, szép lenne, ha a magyar piarista könyv meg toll helyett egy halálkoponyával állítana be az iskolába, vagy egyenesen mellőzné az iskolát, és ezen buta képek utasítása szerint az egész napot csupa halálkoponyáról való elmélkedéssel, olvasódarálással, szemhunyorogatással töltené!” (Váry Gellért levele Magyar Gábornak, Róma, 1907. márc. 22.: PMKL, I.1.b, Vegyes ügyek, [V439/41])

A kiállított példány is Váry Gellért (1843–1929) piarista gyűjteményéből való, aki a 19. század végén az általa becsült nevezetes piaristák képeit (többnyire fényképeket) kartonlapokra ragasztotta, a hátoldalon pedig megírta rövid életrajzukat.

KA

Irdalom: RÓZSA 1998, n° 111.

5.13 Hun uralkodók

Sebastian Zeller rézmetszete Dezericzky Ince *De Initiis ac Majoribus Hungarorum* című munkája IV. könyvében, 1758

Rézmetszet, papír; 313 × 244 mm (rézlemez: 305 × 210 mm)

5.13

Jelezve balra lent: „S. Zeller Sc. Pozsony.”; felirat a fenti írásszalagon: „MAJORES HUNGARORUM.”; feliratok a képek alatt: „Benedectz Pater / Attilae II. R. Hunnor. / in Europa.”; „Attila V. in Europa Rex Hunno- / rum Medorum Dacorum Gotho- / rum Metus Orbis Flagellum Dei.”; „Balamber I. Rex / Hunnorum in Europa.”; „Rovas IV. Rex Hunnor. / in Europa Patruus Alter”; „Ottar Patruus Attilae / III. R. Hunn. in Europa.”; a metszetet tartalmazó kötet: *DESERICIUS, Josephus Innocentius, De Initiis ac Majoribus Hungarorum. Attila videlicet ejusque decessoribus proximis, Liber IV, Tomus III, Budae in Hungaria, Leopoldus Franciscus Landerer, 1758* (papír, bőrkötés, 320 × 210 mm, [8], 354, [4] pp.) Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára, P 20/8/15b

A metszet készítője, Sebastian Zeller (?–1777 után) a 18. századi Magyar Királyság egyik legtöbbet foglalkoztatott rézmetezője volt. Életéről, ennek ellenére, meglehetősen keveset tud a kutatás. Első házasságát 1742-ben Bécsben kötötte, azonban az évtized második felében már bizonyosan Pozsonyban élt, ahol első kiadója Royer Ferenc Antal volt. A Zeller által készített sokszorosított grafikákhoz később szinte kizárólag a Royer nyomdáját megvásárló Landerer János Mihálynál (1725–1795) lehetett hozzájutni. Zeller metszetein csupán kétszer fordul elő neve előtt a „delineavit” szó, ami arra utal, hogy maga ritkán volt

azok előrajzolója – többnyire reprodukciós munkát végzett. A Pozsonyban működő Magyar Királyi Kamara többször alkalmazta építészeti rajzok és térképek sokszorosítására. Metszett *ex libriseket*, *castrum doloris*- és síremlék-képeket, vedutákat, kortárs és történelmi személyek portréit; legtöbb műve mégis szakrális jellegű grafika.

A hun uralkodókat ábrázoló metszet Dezericzky (Desericius) Ince (a S. Thoma Aquinate, 1702–1763) *De Initiis ac Majoribus Hungarorum* IV. könyvét tartalmazó III. kötete számára készült, amelyet Sebastian Zeller kiadójának testvére, Landerer Lipót Ferenc (?–1770) nyomtatott Budán. Dezericzky 1742 és 1746 között a piarista rend generális asszisztense volt Rómában, amely időszakban a város könyv- és levéltáraiban a magyarság (vélt) korai történetéről szóló kútfőket gyűjtötte. Kutatásainak eredménye, a *De Initiis* 1748 és 1760 között Budán és Pesten jelent meg; az öt kötetes mű a magyarok őstörténetét mutatja be Szt. István (980 körül–1038) koráig.

Mivel Dezericzky az általa vizsgált, Nyugat-Európában keletkezett szövegek alapján – illetve a középkori magyar krónikás és a humanista történetírói hagyománnyal egyetértve – feltételezte a magyarok hunokkal való rokonságát, művének aránytalanul nagy részét a belső-ázsiai eredetű népek szentelte. A IV. könyv a hunok történetét tárgyalja, főként Iordanes (?–552 után) munkája nyomán, Európában való megjelenésüktől, Balamber nagykirály hadjárataitól kezdve egészen Attila (†453) haláláig. A száz

éves időszak hun uralkodói közül ötnek a képmását örökítette meg Sebastian Zeller metszetének (ismeretlen) előrajzolója, szinte bizonyosan Dezericzky instrukcióit követve. A középső ovális kartusba Attila mellképe került; balján őse, Balamber; jobbján apja, Mundzsuk („Bendecutz”) áll. A felső írásszalag alatti kartusban, egy címer két oldalán Mundzsuk testvérei, a trónon őt követő nagykirály, Ruga (†434) („Rovas”) és társuralkodója, Oktar („Ottar”) büszkje látszik.

A középkori legitimációs historiográfiai hagyományt követve, a kora újkorban is uralkodó nézetként élt tovább a hun-magyar rokonság (illetve annak a reneszánsz korában Bonfini [1427–1503] által módosított változata, a hun-avar-magyar rokonság) eszméje. Mindez képi ábrázolásokban is megjelent: a magyar uralkodók arcképeit felvonultató sorozatok kivétel nélkül Bonfini a 16. században már nyomtatásban is megjelent munkájában, a *Rerum Hungaricarum decades*-ben említett, többnyire legendás hun vezérek portréival kezdődtek. Ferenczffy Lőrinc (1577–1640), a magyar udvari kancellária titkára 1615 és 1632 között készítette el hun és magyar vezérek és királyok képmás-sorozatát Aegidius Sadelerral (1570–1629) és a körébe tartozó más metszőkkel, egy a magyar alkotmányosság védelmében írt történeti munkához. A sorozat hat hun vezér egyszalagos képmásával kezdődik: míg Keve, Keme, Kadicsa és Béla vezérek fiktív alakok; Buda (valójában Bleda, 400 körül–445) és Attila, Mundzsuk fiai, mindketten valós szemé-

lyek, hun nagykirályok voltak. Ferenczffy végül nem tudta megjelentetni munkáját, de a rézlemezeket később megszerezte Nádasdy Ferenc (1623–1671), aki Nicola Avancini (1611–1686) latin kísérszövegével 1664-ben Nürnbergben kiadatta a sorozatot *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum* címmel. A sikerkönyvvé vált kiadvány a fent említett hat hun vezér és uralkodó portréjával kezdődik.

A *Mausoleum* képeinek másolatai ezt követően számos helyen feltűntek a magyarországi nemesség kastélyainak dekorációin, nem ritkán ősgalériákban. Esterházy Pál (1635–1713) kismartoni kastélyának homlokzatán (büsztök formájában) és dísztermében (mellszobrokat imitáló falképekként) is láthatók hun vezérek. Batthyány Kristóf (1637–1687) németújvári kastélyának vezérgalériája számára rendelte meg a vezérek metszeteinek festménymásolatait. A nagybiccsei kastély első emeleti udvari folyosójának falán Attila egészalakos képmása fiktív és valós történelmi személyiségek között jelenik meg. Feltehetően Esterházy József (Pál nádor fia, 1688–1721) megrendelésére, 1720/1721-ben készült.

Részben a *Mausoleum* metszetei teremtette képi hagyomány örököse Sebastian Zeller grafikája is: az ovális kartusban megjelenő mellkép a *Mausoleumban* közölt, Attilát ábrázoló, egészalakos portré kivágata. Fontosabb azonban a képnek az az újdonsága, hogy Attila oldalán már nem a Bonfininél

szereplő legendás hun vezérek, hanem valós történelmi személyiségek, hun nagykirályok állnak. Balamber, Mundzsuk, Ruga és Oktar első, a Magyar Királyság területén született képi ábrázolása Dezericzky Incének köszönhető, aki amellet, hogy a hazai történetírói diskurzusba elődjeinél nyomatékosabban vonta be nyugat-európai szerzőknek a hunokról szóló munkáit, könyve számára megrendelte a metszetet.

A *De Initiis*, a fent említett eredmények mellett, nem hozott gyökeres fordulatot a magyarok őstörténetének kutatásában, sőt kimondottan korszerűtlen munkának tekinthető. Dezericzky – úgy tűnik – hiába gyűjtötte éveken keresztül a magyarok őstörténetéről tudósító forrásokat, történelmi munkákat, nem tudta magyarázni és feloldani az azok és a hazai középkori historiográfiai hagyomány közti lényeges különbségeket. A *De Initiis* utolsó könyvében a szerző egy több mint kétszáz éves, Dezericzky elődei és kortársai által is kritikával illetett elmélet, Bonfini hun-avar-magyar rokonság-elképzelése alapján igyekezett leszármazási kapcsolatot teremteni a hunok és a honfoglaló magyar törzsek között.

UB

Irodalom: JUHÁSZ 1915. LÉH 1998, 89–90, 281. SZÖRÉNYI 2015. – PATAKY 1951, 251–252. RÓZSA 1973, 13–80. HOLL 1980, 147–170. ZÁVADOVÁ-JANČOVÁ 1989, kat. 12. RÓZSA 1998, 25–27, kat. 62. KOLTAI 2008, 433–434. SZÖRÉNYI 2014. ROMSICS 2014. – Ld. még e kötetben Forgó András tanulmányát.